

# পৰিৱেশ সুৰক্ষা আইনসমূহ

## 1. পৰিৱেশ (সুৰক্ষা) আইন, ১৯৮৬

পৰিৱেশ (সুৰক্ষা) আইন, ১৯৮৬ ভাৰতৰ পৰিৱেশ সংৰক্ষণৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ছাতি-আইন (Umbrella Legislation)। ১৯৮৪ চনৰ ভূপাল গেছ দুৰ্ঘটনাৰ পিছত এই আইন ১৯৮৬ চনত প্ৰণয়ন কৰা হয়। ভাৰতত বায়ু, পানী, মাটি, বিপজ্জনক পদাৰ্থ আদি বিভিন্ন পৰিৱেশগত সমস্যাৰ মোকাবিলা কৰিবলৈ এই আইনটোৱে এক বিস্তৃত আইনী কাঠামো প্ৰদান কৰে।

### পৰিৱেশ (সুৰক্ষা) আইনৰ উদ্দেশ্য:

- পৰিৱেশৰ গুণগত মান সংৰক্ষণ আৰু উন্নত কৰা।
- পৰিৱেশ প্ৰদূষণ প্ৰতিৰোধ আৰু নিয়ন্ত্ৰণ কৰা।
- মানুহ, জীৱ-জন্তু, উদ্ভিদ আৰু সম্পত্তিক পৰিৱেশজনিত বিপদৰ পৰা সুৰক্ষা দিয়া।
- পৰিৱেশ সুৰক্ষাৰ বাবে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰক ব্যাপক ক্ষমতা প্ৰদান কৰা।
- বিপজ্জনক পদাৰ্থৰ ব্যৱহাৰ আৰু পৰিচালনা নিয়ন্ত্ৰণ কৰা।

### মূল বৈশিষ্ট্যসমূহ:

- পৰিৱেশৰ মান উন্নত কৰিবলৈ আৰু প্ৰদূষণ প্ৰতিৰোধ, নিয়ন্ত্ৰণ আৰু হ্ৰাস কৰিবলৈ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰক সকলো প্ৰয়োজনীয় ব্যৱস্থা লোৱাৰ ক্ষমতা প্ৰদান কৰা হৈছে।
- প্ৰদূষকৰ নিৰ্গমন আৰু নিষ্কাশনৰ বাবে মান নিৰ্ধাৰণ কৰাৰ ব্যৱস্থা আছে।
- উদ্যোগসমূহৰ স্থান নিৰ্ধাৰণ নিয়ন্ত্ৰণ কৰে।
- প্ৰদূষকৰ পৰিদৰ্শন, নমুনা সংগ্ৰহ আৰু পৰীক্ষাগাৰ বিশ্লেষণৰ ব্যৱস্থা আছে।
- নিয়ম উলংঘাৰ বাবে ৫ বছৰলৈকে কাৰাদণ্ড আৰু/বা ১ লাখ টকালৈকে জৰিমানাৰ ব্যৱস্থা আছে, অব্যাহত উলংঘাৰ বাবে অতিৰিক্ত জৰিমানাও আছে।
- পৰিৱেশগত প্ৰভাৱ মূল্যায়ন (EIA) জাননীৰ ভিত্তি হিচাপে কাম কৰে।

## 2. জল (প্ৰদূষণ প্ৰতিৰোধ আৰু নিয়ন্ত্ৰণ) আইন, ১৯৭৪

জল (প্ৰদূষণ প্ৰতিৰোধ আৰু নিয়ন্ত্ৰণ) আইন, ১৯৭৪ৰ মূল উদ্দেশ্য হৈছে পানীৰ প্ৰদূষণ প্ৰতিৰোধ আৰু নিয়ন্ত্ৰণ কৰা আৰু পানীৰ স্বাভাৱিক গুণমান সংৰক্ষণ কৰা। নদী, হ্ৰদ, ভূগৰ্ভস্থ পানী আৰু অন্যান্য জলসম্পদক প্ৰদূষণৰ পৰা সুৰক্ষা দিয়াত এই আইন অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ।

### উদ্দেশ্য:

- পানী প্ৰদূষণ প্ৰতিৰোধ আৰু নিয়ন্ত্ৰণ কৰা।
- নদী, হ্ৰদ, জান-জুৰি আৰু অন্যান্য জলাশয়ৰ গুণমান সংৰক্ষণ কৰা।
- প্ৰদূষণ নিয়ন্ত্ৰণৰ বাবে উপযুক্ত সংস্থা স্থাপন কৰা।
- নলা-নৰ্দমাৰ পানী আৰু উদ্যোগৰ বৰ্জ্য পানী নিষ্কাশন নিয়ন্ত্ৰণ কৰা।

### মূল বৈশিষ্ট্যসমূহ:

- বায়ু প্ৰদূষণ পৰ্যবেক্ষণ আৰু নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবলৈ কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্যিক প্ৰদূষণ নিয়ন্ত্ৰণ বৰ্ড (CPCB/SPCB) স্থাপন কৰা হৈছে।
- ৰাজ্য চৰকাৰক "বায়ু প্ৰদূষণ নিয়ন্ত্ৰণ অঞ্চল" ঘোষণা কৰাৰ ক্ষমতা প্ৰদান কৰা হৈছে।

- নিয়ন্ত্ৰণ অঞ্চলত যিকোনো উদ্যোগ স্থাপন বা পৰিচালনা কৰাৰ আগতে SPCB ৰ পূৰ্বানুমতি লোৱা বাধ্যতামূলক।
- উদ্যোগ আৰু যানবাহনৰ পৰা নিৰ্গত বায়ু প্ৰদূষকৰ নিয়ন্ত্ৰণ কৰে।
- নিৰ্দেশনা দিয়াৰ ক্ষমতা প্ৰদান কৰে, য'ত উদ্যোগ বন্ধ কৰা আৰু বিদ্যুৎ/পানী যোগান বন্ধ কৰাও অন্তৰ্ভুক্ত।
- নিয়ম উলংঘাৰ বাবে ১.৫ৰ পৰা ৬ বছৰলৈকে কাৰাদণ্ড আৰু জৰিমানাৰ ব্যৱস্থা আছে।

### 3. বায়ু (প্ৰদূষণ প্ৰতিৰোধ আৰু নিয়ন্ত্ৰণ) আইন, ১৯৮১

বায়ু (প্ৰদূষণ প্ৰতিৰোধ আৰু নিয়ন্ত্ৰণ) আইন, ১৯৮১ৰ উদ্দেশ্য হৈছে ভাৰতত বায়ু প্ৰদূষণ প্ৰতিৰোধ, নিয়ন্ত্ৰণ আৰু হ্ৰাস কৰা।

#### উদ্দেশ্য:

- বায়ু প্ৰদূষণ প্ৰতিৰোধ আৰু নিয়ন্ত্ৰণ কৰা।
- বায়ুৰ গুণমান উন্নত কৰা।
- উদ্যোগৰ পৰা হোৱা বায়ু প্ৰদূষণ নিয়ন্ত্ৰণ কৰা।
- Pollution Control Board-ক প্ৰয়োজনীয় ক্ষমতা প্ৰদান কৰা।

#### মূল বৈশিষ্ট্যসমূহ:

- কেন্দ্ৰীয় প্ৰদূষণ নিয়ন্ত্ৰণ বৰ্ড (CPCB) আৰু ৰাজ্যিক প্ৰদূষণ নিয়ন্ত্ৰণ বৰ্ড (SPCB) স্থাপন কৰা হৈছে।
- নিৰ্ধাৰিত মানদণ্ডতকৈ অধিক প্ৰদূষক জলাশয়ত নিষ্কাশন কৰা নিষিদ্ধ।
- বৰ্জ্য পানী/ব্যৱসায়িক নিৰ্গমনৰ আউটলেট স্থাপন কৰাৰ আগতে উদ্যোগসমূহে SPCB ৰ পৰা "সন্মতি" লোৱা বাধ্যতামূলক।
- বৰ্ডসমূহক নমুনা সংগ্ৰহ, পৰিদৰ্শন আৰু পৰীক্ষাৰ বাবে প্ৰাংগণত প্ৰৱেশ কৰাৰ ক্ষমতা আছে।
- প্ৰদূষণ নিয়ন্ত্ৰণ উৎসাহিত কৰিবলৈ পানী চেছ (১৯৭৭ চনৰ সম্পৰ্কীয় আইনৰ অধীনত) ৰ ব্যৱস্থা আছে।
- নিয়ম উলংঘাৰ বাবে ১.৫ৰ পৰা ৬ বছৰলৈকে কাৰাদণ্ড আৰু জৰিমানাৰ ব্যৱস্থা আছে, বাৰংবাৰ অপৰাধৰ বাবে অধিক দণ্ড।

### 4. বন্যপ্ৰাণী (সুৰক্ষা) আইন, ১৯৭২

বন্যপ্ৰাণী (সুৰক্ষা) আইন, ১৯৭২ বন্যপ্ৰাণী, চৰাই আৰু উদ্ভিদৰ সুৰক্ষা আৰু সংৰক্ষণৰ বাবে প্ৰণয়ন কৰা হয়।

#### উদ্দেশ্য:

- বন্যপ্ৰাণী আৰু সিহঁতৰ বাসস্থান সুৰক্ষিত কৰা।
- অবৈধ চিকাৰ আৰু চোৰাং চিকাৰ বন্ধ কৰা।
- বন্যপ্ৰাণী আৰু বন্যপ্ৰাণীৰ পৰা লাভ কৰা সামগ্ৰীৰ বাণিজ্য নিয়ন্ত্ৰণ কৰা।
- সংৰক্ষিত অঞ্চল স্থাপন আৰু পৰিচালনা কৰা।

#### মূল বৈশিষ্ট্যসমূহ:

- ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান, বন্যপ্ৰাণী অভয়াৰণ্য, সংৰক্ষণ সংৰক্ষিত অঞ্চল আৰু সমাজ সংৰক্ষিত অঞ্চল স্থাপনৰ ব্যৱস্থা আছে।
- প্ৰাণীসমূহক তালিকা (Schedule I-VI) অনুসাৰে বিভিন্ন স্তৰৰ সুৰক্ষা প্ৰদান কৰি শ্ৰেণীবদ্ধ কৰা হৈছে; তালিকা I আৰু তালিকা II ৰ দ্বিতীয় অংশত সৰ্বোচ্চ সুৰক্ষা প্ৰদান কৰা হয়।
- নিৰ্দিষ্ট প্ৰজাতিৰ চিকাৰ নিষিদ্ধ, কেৱল সীমিত ব্যতিক্ৰম বাদে (যেনে আত্মৰক্ষা, অনুমতিসহ মানুহ-খাদক প্ৰাণী)।
- বন্যপ্ৰাণী অপৰাধ নিয়ন্ত্ৰণ ব্যুৰো (২০০৭ চনত স্থাপিত) ৰ জৰিয়তে বন্যপ্ৰাণীৰ সামগ্ৰীৰ ব্যৱসায় নিয়ন্ত্ৰণ কৰে।
- ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু ৰাজ্যিক বন্যপ্ৰাণী বৰ্ড গঠনৰ ব্যৱস্থা আছে।
- বিপন্ন প্ৰজাতি সম্পৰ্কীয় অপৰাধৰ বাবে ৭ বছৰলৈকে কাৰাদণ্ড আৰু/বা জৰিমানাৰ ব্যৱস্থা আছে।
- CITES ৰ দৰে আন্তৰ্জাতিক সন্ধিৰ সৈতে সামঞ্জস্য কৰিবলৈ সময়ে সময়ে সংশোধন কৰা হৈছে (বিশেষকৈ ২০০২ আৰু ২০২২)।

### 5. বন (সংৰক্ষণ) আইন, ১৯৮০

বন (সংৰক্ষণ) আইন, ১৯৮০ৰ মূল উদ্দেশ্য হৈছে বনভূমি অবিবেচনাপূৰ্ণভাৱে অন্য কামত ব্যৱহাৰ কৰা ৰোধ কৰা আৰু বনসম্পদ সংৰক্ষণ কৰা।

#### উদ্দেশ্য:

- বন সংৰক্ষণ কৰা।
- বনভূমিক অ-বন কাৰ্যত ব্যৱহাৰ কৰাৰ ওপৰত নিয়ন্ত্ৰণ আৰোপ কৰা।
- অবাধ বনধ্বংস ৰোধ কৰা।
- উপযুক্ত চৰকাৰী অনুমোদন অবিহনে বনভূমি ৰূপান্তৰ ৰোধ কৰা।

#### মূল বৈশিষ্ট্যসমূহ:

- কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ পূৰ্বানুমতি অবিহনে ৰাজ্য চৰকাৰক বন সংৰক্ষণৰ পৰা আঁতৰোৱা বা বনভূমি বন-বহিৰ্ভূত উদ্দেশ্যত ব্যৱহাৰ কৰাত বাধা প্ৰদান কৰে।
- বন সাফাই অনুমোদনৰ বিষয়ে পৰামৰ্শ দিবলৈ এক পৰামৰ্শদাতা সমিতি স্থাপন কৰা হৈছে।
- ভাৰতীয় বন আইনৰ অধীনত জাননী দিয়া হওক বা নহওক, যিকোনো বনভূমিতে প্ৰযোজ্য (পিছৰ শীৰ্ষ ন্যায়ালয়ৰ ৰায় আৰু ২০২৩ চনৰ সংশোধনীয়ে স্পষ্ট কৰাৰ দৰে)।
- ২০২৩ চনৰ সংশোধনী (বন (সংৰক্ষণ এবং সংবৰ্ধন) অধিনিয়ম) এ প্ৰয়োগৰ পৰিসৰ সংকুচিত কৰিছে, আন্তৰ্জাতিক সীমাৰ ওচৰৰ ভূমি, সুৰক্ষা-সম্পৰ্কীয় আন্তঃগাঁথনি আৰু সৰু বাটৰ কাষৰ পট্টৰ দৰে কিছুমান শ্ৰেণীৰ ভূমিক অব্যাহতি দিছে।
- উলংঘাৰ বাবে সম্পৰ্কীয় নিয়মৰ অধীনত কাৰাদণ্ড আৰু জৰিমানাৰ ব্যৱস্থা আছে।

### 6. আন্তৰ্জাতিক চুক্তি, নীতি আৰু সন্ধিসমূহ

| চুক্তি                                             | বছৰ  | মূল বিষয়                                                                                                          |
|----------------------------------------------------|------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| ষ্টকহম সন্মিলন (মানৱ পৰিৱেশ সম্পৰ্কীয় UN সন্মিলন) | ১৯৭২ | পৰিৱেশৰ ওপৰত প্ৰথম গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশ্বিক সন্মিলন; আন্তৰ্জাতিক পৰিৱেশ আইন আৰু ভাৰতৰ পৰিৱেশ আইনৰ ভেঁটি স্থাপন কৰিছিল। |
| CITES (বিপন্ন প্ৰজাতিৰ আন্তৰ্জাতিক ব্যৱসায়)       | ১৯৭৩ | বিপন্ন উদ্ভিদ আৰু প্ৰাণীৰ আন্তৰ্জাতিক ব্যৱসায় নিয়ন্ত্ৰণ কৰে।                                                     |

|                                                      |                                    |                                                                                                   |
|------------------------------------------------------|------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------|
| সম্পৰ্কীয় সন্ধি)                                    |                                    |                                                                                                   |
| মন্ট্ৰিয়েল প্ৰটোকল                                  | ১৯৮৭                               | অ'জেন স্তৰ ক্ষয় কৰা পদাৰ্থ (CFC, HCFC) হ্ৰাস কৰাৰ লক্ষ্য।                                        |
| বাছেল কনভেনচন                                        | ১৯৮৯                               | বিপজ্জনক বৰ্জ্যৰ আন্তঃসীমান্ত চলাচল নিয়ন্ত্ৰণ কৰে।                                               |
| ৰিঅ' পৃথিৱী সন্মিলন (UNCED)                          | ১৯৯২                               | Agenda 21, ৰিঅ' ঘোষণা প্ৰস্তুত কৰিলে আৰু UNFCCC আৰু CBD স্বাক্ষৰৰ বাবে মুকলি কৰিলে।               |
| জৈৱ বৈচিত্ৰ্য সন্ধি (CBD)                            | ১৯৯২                               | জৈৱ বৈচিত্ৰ্য সংৰক্ষণ, টেকসই ব্যৱহাৰ আৰু জিনগত সম্পদৰ ন্যায্য বিভাজনৰ লক্ষ্য।                     |
| UNFCCC (জলবায়ু পৰিৱৰ্তন সম্পৰ্কীয় UN কাঠামো সন্ধি) | ১৯৯২                               | বিশ্ব জলবায়ু পৰিৱৰ্তন সমাধানৰ বাবে কাঠামোগত সন্ধি।                                               |
| কিয়োটো প্ৰটোকল                                      | ১৯৯৭                               | UNFCCC ৰ অধীনত উন্নত দেশসমূহৰ বাবে বাধ্যতামূলক নিৰ্গমন হ্ৰাস লক্ষ্য নিৰ্ধাৰণ কৰিছিল।              |
| ৰামছাৰ কনভেনচন                                       | ১৯৭১ (ভাৰত ১৯৮২ চনত যোগদান কৰিছিল) | আন্তৰ্জাতিক গুৰুত্বপূৰ্ণ জলাভূমি সংৰক্ষণ।                                                         |
| পেৰিছ চুক্তি                                         | ২০১৫                               | বিশ্ব উষ্ণায়ন ২°C তকৈ কম ৰাখিবলৈ UNFCCC ৰ অধীনৰ বৈশ্বিক চুক্তি, ১.৫°C লৈ সীমিত কৰাৰ প্ৰচেষ্টাসহ। |
| নাগোয়া প্ৰটোকল                                      | ২০১০                               | CBD ৰ পৰিপূৰক, জিনগত সম্পদ লাভ আৰু সুবিধা বিভাজন সম্পৰ্কীয়।                                      |
| ৰাষ্ট্ৰীয় পৰিৱেশ নীতি (ভাৰত)                        | ২০০৬                               | উন্নয়নত পৰিৱেশগত চিন্তাক অন্তৰ্ভুক্ত কৰাৰ দেশীয় নীতি কাঠামো।                                    |